

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj VIII.

V sredo 24. maliga travna (aprila) 1850.

List 17.

Nekteri nar imenitniši pripomočki za povzdigo kmetijstva.

(Konec.)

De se senožeti naglo pripravijo v boljši stan, je potreba, de se kmetovavec posluži gnojnice. V ta namen naj se spravlja gnojnica iz govejih hlevov v pripravne čebre ali kadí, ki naj stojé blizo hleva; naj se verže še nekoliko kravjeka vmes, in vode prilije.

Se začnó mehurčki poverh gnojnice v kadi delati, naj se v vsako kad nokoliko hudičeviga olja (Vitríolöhl) prilije in vse naj se večkrat dobro premeša.

Po ti poti bo dobil kmetovavec gnoj, s katerim bo lahko z mogočnimi čerkami po senožeti zapisal: Lejte veliko moč gnojnice! kakor je nekđaj slavni Franklin*) z gipsam na deteljšu storil.

Človeškiga blata ne more kmetovavec boljši porabiti, kakor će ga pridéne goveji gnojnici; tode takrat mora veliko več vode priliti, in scer toliko, de na 1 del gnojá 6 delov vode pride, scer je gnojnica prehuda.

De naj bo gnojniše s streho pokrito, ali saj pod drevesno senco, ali scer na senčnim kraju, že vsak umen kmetovavec sam vé.

To ravnanje sploh ne potrebuje nobene učenosti; če so se ga kmetovavci na Laškim, v Belgii in v Švajcu v svoj prid naučili, se ga bojo mende tudi Nemci, Slovani in Ogri privadili v svoj velik dobiček.

Ko si je kmetovavec s pridnim in umnim ravnanjem več gnojá pridobil, bo s pomnoženo živinsko klajo kmalo tudi svojo živino poboljšal in pomnožil.

De se pa to hitrejši zgodí, naj si kupi kmetovavec dobrih krav domačiga (ni treba ptujiga) pleména; naj odloči njih teleta za pléme, ktere pa naj pusti nar menj 6 tednov sesati; vsaki dan naj jih spustí kolikor je moč iz hleva na dobri zrak; dokler telíca ni popolnoma dve léti stara, naj se ne pustí po pleménu iti; na snažnost hleva in živine naj se pazljivo gleda.

Takó bo pripravil svojo živino v malo létih na tak dober stan, de si boljšiga vošiti ne bo mogel!

Kdor si razun teh pripomočkov še omisli nektero dobro poterjeno orodje za obdelovanje poljá,**) —

*) Slavni Franklin je, kmete podučiti, kakšno moč ima gips za deteljo, nalaš gipsa po deteljšu tako potresel, kakor se čerke na popirju pišejo — in vsi memo gredoči ljudje so se čudili, ko so vidili po tem na tistih krajih, kjer je deteljše v podobi čerk ali písmenk z gipsam potresal, veliko visokeji, gosteji in košato deteljo tamnejši farbe rasti, takó de so se na njivi gipsane písmenke »to je gips naredil« še od delječ lahko brale. Enako skušnjo zna tudi vsak z imenovano gnojnico po senožeti storiti, prepričati se njene velike moči.

***) Poterjeniga poljskiga orodja ni veliko, in ga bomo po objubi o svojim času v podobah Novicam priložili.

kdor svoje njive za jaro žito o jeseni globoko orje, perst z gnojem zrahlja, njive čisto obdeluje, zgódej séje, sémena po nepotrebno ne zametuje, pa tudi prepičlo ne seje, setev povalí; kdor ne odlašá košnje sená tako dolgo, de se trava na senožetih že pri koreninah sušiti začnè, ampak jo kositi da, kader začénja cvesti, — kdor skerbi, de se domú spravljená klaja ne spridi in po hlevni soparci ne popači, — kdor med krompir bob, med turšico pertlični fižol in buče sadí, med ječmen korenje seje, — kdor s svojimi posli prijazno ravná, zgódej vstane, je sam povsod pričijoč, de vse ogleda in sam zapoveduje, zraven tega pa svoje oči in sercé večkrat k očetu nebes in zemlje povzdigne, ki vsim sadežem rast dodelí — ta je umen in srečen gospodar, je nar lepši izgled drugim, je v prid in čast domovini, čeravno je v borni kmečki jopi!

Ljubi kmetovavci! ne hrepeníte le po novih sadežih, po novih živinskih pleménih, po novim gnoju, le po novih mašinah — ampak poprimite se le umniga kmetovanja, poslušajte poduke, ki jih je skušnja poterdila, ne deržite se terdovratno starih šeg, ki se ne opirajo na umno ravnanje, — pojte s časam naprej, in kmalo boje vaše kmetije v veliko boljšim stanu!

Po nemškim Dr. Hlubeka.

Ktere opravke je krajnska deželna komisija za odvézo zemljiš o poslednjih kvatrih dokončala:

V 5. listu létašnjih „Novic“ so bili opravki krajnske deželne komisije, ki je za izpeljanje zemljišne odvéze postavljena, noter do začetka létašnjiga léta oznanjeni. V 6. listu „Ljubljanskiga časnika“ pa je razglasilo predsedništvo imenovane komisije dela, ki so bile od noviga léta noter do zdaj storjene. De v „Novicah“ začetiga oznanila ne pretergamo, vzamemo iz poslednjiga komisijniga oglasa nar imenitniši reči.

Vikši deželna komisija oznani, de je svoje opravke takó delječ dognala, de se bojo zdej zaporedama zamogle distriktne komisije osnovati, takó de se bojo dela za gruntno odvezo zdaj brez zadržka po celi deželi začele. Distriktnih komisij bo za celo Krajnsko deželo 10; 3 teh komisij, namreč v Postojni, v Novim mestu in v Krajnju, so svoje opravila že pričele,*), drugih 7 komisij pa bo tudi potem berž svoje dela začelo, ko bo toliko oglasov nekdanjih gruntnih in desetinskih gospósk pri deželni komisii vpoloženih, de bo imela vsaka distriktna komisija dovolj dela.

Distriktne komisije bojo imele trojno opravilo. Pervič morajo vse oglase, ktere vpravičeni, to je nekdanje gruntne in desetinske gospóske, deželni komisii za obravnanje predložijo, natanjko pregledati in

*) Ravno zdej je že tudi 4. distriktna komisija, v Radoljci, postavljena.

se prepričati: ali so se vpravičeni pri nastavkih odškodnine povsod postavnih pravil deržali, ali niso kakšne druge, kakor katasterske in po postavi določene cene v podlago svojiga prerajta vzeli, ali niso takih davšin za odškodovanje vzeli, ki imajo brez odškodovanja odpasti i. t. d. Če distriktna komisija pri tem preiskovanju kaj nepravilnega ali kakšno pomoto najde, ima dolžnost in oblast, take nastavke clo zbrisati ali pa po postavi popraviti. — Drugo opravilo distriktne komisije potem bo: de bo med vsako poprejšno gruntno in desetinsko gospósko in med vsakim njenim poprejšnim podložnim to reč posamesno obravnala in poravnala, kjer se bo vsakterimu posebej natanjko dokazalo, koliko mu je za njegove poprejšne dolžnosti odškodine plačati. Ko bo to delo obravnano, bo distriktna komisija odvezne pisma napravila in kar je še scer za dokončanje zemljišniga oprostjenja potreba. De bojo distriktne komisije svoje opravila brez pomote in brez zamude opravljale, jim je vikši deželna komisija podúk zložila in natisniti dala, kteriga se imajo distriktne komisije pri svojih delih zvesto deržati. — Iz tega se vidi, de bo vsaka nar manjši stvarica pri teh komisijah po postavah določena in poravnana, in de bo tukaj vse zaslišano in razsojeno, kar bo gruntna gospóska ali podložni kmet komisii predložil (naprej prinesel)*).

Posebni važni predmet komisijniga posvetvanja so bile od c. kr. ministerstva notrajnih oprav predpoložene vprašanja zastran gojzdnih in pašnih pravic in družih med bivšimi gosposkami in njih podložniki obstoječih služnost (Servitut), namreč kakó de bi se zamogle s povračilam odpraviti ali saj poravnati (regulirati). Ta reč ne zadene samo osebuje (privatne) pravice sedajnih vživacev služnosti in posestnikov obloženiga zemljiša, ampak se mora zapopasti tudi v višjim obziru, namreč v obziru blagostanja cele dežele, ktero terja, de naj se kmetijstvo kar je mogoče povzdiguje, de naj se posebno gojzde kakor velika potreba tudi za prihodnje dni prihranijo, de naj se tedaj vse to odstrani in zavarva, kar se temu nasproti ravna. V mnogih sejah se je v ti imenitni reči deželna komisija posvetvala in po načertu, kteriga je posebno sestavljen odbor poprej preskušovati in posvetovati imel, so se odgovori na ministerske vprašanja sklepali; pri tem posvetovanju so tudi posebno izvoljeni, v kmetijskih in zlasti v gojzdnih rečeh izvedeni možje, zaslišani bili, vender se pa sklepanja čez narejene predloge ti možje niso vdeležvali, torej so tudi v ti zadevi vpravičeni in dolžni samo po od njih izvoljenih komisijnih udih namestovani bili; opomniti se pa mora, de tudi od komisije storjeni sklepi ne veljajo že kakor postava, ampak le za občno posvetovanje, ktero je ministerstvo s posebnim obziram na razmere naše kronovine pridobiti želelo, poprej ko se v ti reči postava izdelala.

Dalje se je posvetvala deželna komisija zastran odpravljenja ali poravnave pravice za ribštvo; zastran oprostivniga obravnanja pri takih zemljiših, ki v drugi soseskini kronovini ležé, če pa poprejšna gruntna gosposka sém sliši, ali pri takih, ki v krajnski kronovini ležé, pa so ptuji grajšini podložne bile; vprašanje, ali naj bi se obravnanje zastran odškodovanja samo prostovoljnemu porazumljenju vpravičenih in dolžnih pripustilo; vprašanje, kako in v kakšni meri naj se kupna pravica (Kaufrecht) za take grunte, ki so še mitenski; odškodva; vprašanje zastran desetiga denarja, kteriga ne bo kmet, ampak deržavna kasa odškodovala i. t. d. Čez vse te reči se je v mnogih sejah posvetvalo in sejni protokoli so s primernim nasvetam vis. ministerstvu predpoloženi bili.

*) Po ti postavni poti se nima pa le na Krajnském, temuč povsod ravnati. Vred.

Splošno razjasnjenje zastran davšin, ktere bi imele nehati brez odškodovanja.

(Konec.)

7) Vse natorne odrajtvila za drobne davke (Kleinrechte), ktere niso domačiga pridelka, kakor: sol, pöper, denar za sol (Salzgeld), denar za vožnjo soli (Salzfuhrgeld) i. t. d. Take odrajtvila so več delj také vpeljane bile, de so nekdej podložni na tovorih take vunajne pridelke grajšinam donašali. Kader je pa po patentu zavoljo tlake tovoršina overžena bila, so se jeli unajni pridelki tirjati, ali za-nje plačilo jemati.

8. Patent zastran tlake 16. avgusta 1782 §. 1., 16. in 19. razloči, de so rektifikatorji prava podlaga za tlačanske opravila, také de podložni, ki so pred tem patentam menj tlake opravljali, kakor jo patent za nar višji odméri, pri poprejšni meri ostanejo, — pri drugih pa je imenovani patent prava nepremakljiva mera za tlačanske opravila. Na dalje predpiše patent 13. septembra 1782 §. 1., de se od podložnih družiga ne sme tirjati, kar je za nje po urbarjih, rektifikatorjih in po tlačanskim patentu v denarjih, v blagu in v delu odmerjeno. De se bo ložej lastnost tlake razsodila, damo tukej mnoge tlačanske dela na znanje, ktere so do léta 1848 tu in tam v naši deželi podložni opravljali. Take dela so: „gnoj voziti, orati, pleti, žeti, červe pobirati, senó in otavo kositi, sušiti in domú voziti, prosó méti, deske in kóleza plot voziti, derva voziti, vodo voziti, terte narejati, présti, listje grabiti, obroče delati, štalokidati, svinjak in korito narejati, repo voziti, maslo in sir s planíne domú in živež na planíno voziti, led v ledenico voziti, dervésa in veje za tlačnice vkup nositi, derva plaviti, iz vóde vleči in skladati, kepe po njivah tleči, sneg po njivah trošiti, ovce prati, ovce striči, led sekati, štrene prati, gnoj trositi, late narejati, germovje voziti, iz ene planíne na drugo preseljevati, koštrune iz planíne goniti, derva sekati in skladati, grabne trebiti, bajerje trebiti, kóle za plotove in pavše narejati, meje delati, skodlje narejati, tesarski les posekati, obeliti, obtesati in zložiti, apno podnevu in ponoči žgati, kamnje lomiti in voziti, apno voziti, pri zidanju tlako delati, travnike graditi, ribški čoln vesljati, jez odperati, kopune pitati, sneg ogrébat in proč voziti, mreže nositi, grad pométati, steze nadeljavati, pesek kopati, jame za stebre pri kozolcih kopati, mesnico delati, ribe v mrežo goniti, jez delati, sodnjiške poslopja obderžati, luže trebiti, prati, v posel hoditi (Bothengehen), izbe (cimre) dergniti ali ribati in pométati, zelnike narejati, zelje saditi, mlatiti, štrene viti, foktijiške natorne odrajtvila voziti, planíno ograjati, napajilno korito trebiti, v posel voziti (Bothen-führen), njivo povleči, dervésa iz vertnice (Glashaus) vùn in noter nositi, prešiče na planíno goniti, travnike trebiti, senó iz čolna skladati, ribe pri derstenju loviti, streho s slamo kriti, tovoriti, vino voziti, prapret kositi, koruzo pobirati in lušiti, feržik pobirati, desetino na polj vkup nositi, grojzde tergati, vino točiti, kerclje na žago in deske voziti“ i. t. d.

Ako eno ali drugo téh raznih tlačanskih del ni po patentni tlaki opravljano bilo, bi imele nehati brez odškodovanja. Če je pa po patentu tlaki opravljano bilo, se ima odškodovati.

9. Ne štejejo se v urbarsko odškodovanje odrajtvila, ktere so z gojzdnimi pravicami in s pravicami za pašo v kaki zavézi, zató, ker se bojo takrat poravnale, kader bojo zadevajoče postave vpeljane. Take odrajtvila so: borštni činž (Waldzins), denar za lés, za špelte in tramove (Holzfuder-, Spelten- u. Trambäume-Geld), gojzdni denar (Behölzungszins), denar za foktijiški lés (Vogtheyholzgeld), skodlje in kóli za plótove (Schindel- und Zaunstöcke), preklje (Reifstan-